

Andreas Harbsmeier

Literary perspectives: Danmark

Samtidslitteratur i reservat

I 2009 var man i Danmark vidne til en noget usædvanlig og spektakulær litterær sag. Den danske forfatter Claus Beck-Nielsen erklærede i 2001 sig selv død. Året efter genopstod han som unavngiven virksomhedsleder for kunstfabrikken Das Beckwerk, der havde til formål at videreføre liv og værk af Claus Beck-Nielsen. I 2003 begav han sig under navnet "Nielsen" på en rejse til Irak med det erklærede formål at indføre demokratiet i det krigshærgede land. Med på rejsen var performancekunstneren Thomas Skade-Rasmussen Strøbech, og den fælles tur resulterer i første omgang i en række avis-artikler og en tv-udsendelse.

Senere skriver manden, der før var kendt som Claus Beck-Nielsen, bogen *Selvmoedsaktionen* om rejsen (2005). I 2006 rejser de to igen sammen — denne gang til USA — med et lignende projekt, og sidst i 2008 udkommer så *Suverænen*, med Das Beckwerk anført som forfatter. Bogen, der lanceres som en roman, handler i vidt omfang om Thomas Skade-Rasmussen og beskriver blandt andet en række af makkerens private forhold. I foråret 2009 stævner Skade-Rasmussen, der for at gøre forvirringen endnu større i øvrigt også arbejder under en række forskellige pseudonymer, så Das Beckwerk, fordi han mener, at manden, der tidligere hed Claus Beck-Nielsen, har krænket privatlivets fred og offentliggjort følsomme og private oplysninger. Forvirret? Det er der god grund til. Sagens kerne er dog, kort sagt, at en roman-figur lægger sag an mod romanens forfatter! Det er ikke set tidligere i Danmark — og vel næppe andre steder.

Sagen om Das Beckwerk er et nybrud på den danske litterære scene. Ikke alene viser den åbningen af det litterære rum mod en bredere forståelse af det litterære felt, den peger også på en generel tendens i den danske litteratur i retning af "dokumentaristisk fiktion". En form, der også er meget markant inden for filmen i disse år. Det er det, den danske litterat Poul Behrendt i sin bog *Dobbeltkontrakten* kalder en "æstetisk nyskabelse" i det danske litterære landskab. Tanken er, at det litterære værk ikke længere er begrænset til fiktionens univers, men at litteraturen som bevidst strategi indarbejder virkeligheden, og at man med til litteraturens felt derfor også må regne den offentlighed, forfatteren agerer i. Et andet markant eksempel er Knud Romer Jørgensens roman *Den der blinker er bange for døden* (2006), der skabte debat, fordi forfatteren på den ene side mente at have sin kunstneriske frihed dækket ind under betegnelsen "roman", samtidig med at han i interviews og andre steder hævdede, at det var den skinbarlige sandhed, der var fremlagt i bogen. Det gav kraftige reaktioner fra forfatterens tidligere klassekammerater fra den egn, hvor bogen udspiller sig.

Når en roman udgives som roman, har forfatteren så at sige frit lejde til at bruge virkeligheden — ytringsfriheden er ubegrænset i kunstens navn. Der er ingen beskyttelse. Tendensen var måske tydeligst i filmens verden, hvor et par titler inden for den såkaldte mockumentary-genre, legede med krydsfeltet. Forfatteren Janne Teller har ligefrem skrevet en roman, *Kom* (2008), der eksplicit tematiserer denne problematik.

Det ville være forkert at sige, at denne sag er *den* centrale tematik på den danske litteraturscene. Det er snarere et nybrud, der hænger sammen med mere omfattende begivenheder. Det er jo ingen hemmelighed, at den såkaldte Muhammedkrise, som den i vidt omfang blev kaldt i Danmark — eller karikatur-striden, som den hedder andre steder —, i en periode spillede en stor rolle i Danmark. Diskussionen om ytringsfrihed blev meget central. Den radikale, positive tolkning af ytringsfriheden betyder imidlertid, at der tilsyneladende ingen grænser er for, hvad man kan tillade sig kunstens navn. Morten Hartz Kaplers film *AFR* (2007) om den daværende danske statsminister, Anders Fogh Rasmussen, fremstillede i en collage af manipulerede klip fra fjernsynet og nyindspillede scener med skuespillere statsministeren som både bøsse — det er han ikke — og som en blød mand, der fortrød Danmarks engagement i Irak — det er han vist heller ikke. Statsministerens fortolkning af ytringsfriheden som ultimativ gjorde, at han ikke kunne kommentere på filmen uden at komme i fare for at bedrive netop det, han mente, man aldrig måtte forfalde til, nemlig censur.

Endnu er der ingen eksempler på, at en forfatter er blevet dømt for at forulempe en virkelig person. Han eller hun har altid kunnet dække sig ind under den kunstneriske ytringsfrihed. Hvis sagen om Das Beckwerk falder ud til anklagerens fordel, er konsekvenserne i juridisk henseende temmelig uoverskuelige. Hvis den danner præcedens, har man sågar domstolens ord for, at litteraturen ikke må tage del i den virkelighed, den er omgivet af. Med mindre forfatteren vil risikere at få et sagsanlæg på halsen. Det paradoksale er selvfølgelig, at ytringsfriheden her bliver betragteligt indskrænket eller — alt afhængigt af sagens udfald — i det mindste udfordret.

Men det er vanskeligt at pege på en egentlig herskende tendens i den danske litterære offentlighed. For det meste lever indbyrdes modstridende tendenser side om side. Derfor bliver denne artikel lige så meget et forsøg på at beskrive litteraturens position i Danmark, altså et forsøg på at beskrive de temaer, som trives internt i litterære kredse. Det er for tiden særligt relevant, fordi en ny tendens i litteraturen netop består i, at grænserne mellem det litterære felt og en bredere offentlighed brydes ned.

Litteraturen i Danmark har længe levet en beskyttet tilværelse i det litterære reservat. I en offentlighed, hvor meninger af snart sagt hver en slags efterlyses, så længe de er markante og korte nok, har skønlitteraturen det vanskeligt. Det, der måske kunne synes at være en styrkelse af litteraturen, med lanceringen af særlige bogtillæg i danske dagblade, er i virkeligheden et udtryk for det modsatte: Nemlig at litteraturen ikke har nogen rolle at spille i den brede samfundsdebat. Den opererer i sit eget lukkede rum — uafhængig af de politiske og samfundsmæssige diskussioner omkring den. Inden for et afgrænset felt kan litteraturen diskuteres med ligesindede og med sig selv, uden at forstyrre og uden at blive forstyrret af uvedkommendes indblanding.

Den norske forfatter Jan Kjærstad blev for ikke så længe siden spurgt om, hvilken rolle litteraturen havde i samfundet. Og svaret var meget klart: absolut

ingen. Det gælder lige så meget for den danske litteratur, som det gør for den norske. I det mindste ind til nu. Mens den litteratur, der i Danmark tidligere blev behandlet seriøst, som oftest var optaget af formelle nyskabelser og indadvendt, kortprosaisk fremlæggelse af nære menneskelige relationer, er tendensen nu, at reservat-tænkningen langsomt blødes op.

Ofte efterlyses politisk engagement i den danske samtidslitteratur. Hvis en lyriker sniger en henvisning til 11. september ind i et digt, hyldes han som en engageret og særlig relevant forfatter. Det fører så fra tid til anden til, at han eller hun udråbes til eksponent for det politisk genkomst i litteraturen. Men indvarslingen holder sjældent stik — og er i øvrigt også et helt misvisende krav at stille til litteraturen. For hvorvidt litteraturen er politisk eller ej, hænger ene og alene sammen med receptionen og de litterære miljøers selvopfattelse. I den litterære offentlighed i Danmark udspilles den sædvanlige modstilling mellem den litteratur, der kan sælge — og dermed automatisk mistænkeliggøres af, hvad man kunne kalde en litterær elite — og den "smalle" litteratur, der trives i afgrænsede litterære kredse og stort set ikke sælger noget, og som oftest roses af den samlede anmelderskare. Heldigvis er der undtagelser.

I en periode efterspurgte man en stor samtidsroman, der kunne tegne billedet af Danmark siden regeringsskiftet i 2001, der bragte det højrepopulistiske Dansk Folkeparti ind i varmen som parlamentarisk grundlag for regeringen. Det hørte dog hurtigt op. Ikke fordi der ikke var behov for en diagnose af et samfund i opbrud, men fordi ingen, måske bortset fra enkelt hårdnakkede forfattere og litterater, ikke længere tiltroede litteraturen nogen væsentlig funktion uden for sin egen verden. Regeringens opgør med hvad man kaldte "smagsdommere", miskrediterede forfattere og intellektuelle som legitime deltagere i beskrivelsen og diskussionen af det danske, såvel som det omkringliggende samfund. Opgøret med "smagsdommerne" ramte i særlig grad de forfattere, der på den ene eller den anden måde kunne kategoriseres som kulturradikale, uanset om de selv accepterede dette mærkat. Statsministeren selv fremhævede personligt og positivt forfatteren Jens Smærup Sørensen, der med sin generationsroman *Mærkedage* (2008) ramte ned i længslen efter en litteratur, der tager fat på spørgsmålet om oprindelse og identitet. Ligheden mellem statsministerens egen opvækst og Smærup Sørensens fortælling satte formel på overgangen fra det traditionsbundne bondesamfund til et nyt paradigme, præget af globaliserings- og omstillingsparathed. Smærup Sørensen er på ingen måde en ny mand i forfatterkredse, men så sandelig i den litterære offentlighed. Selv om forsøget på at afkræve litteraturen, at den skal tage aktivt og direkte del i en aktuel diskussion af politiske forhold, sjældent er gået godt, er det ingen urimelig fordring, at den i det mindste bør have ambitioner i retning af at tegne sin samtid. Det gør Smærup Sørensen, der sine steder blev fremhævet som noget nær det bedste svar på årtiets længsel efter en stor dansk samtidsroman.

Jakob Ejersbo er et andet godt bud på en forfatter, der ikke alene har formået at have andet og mere på hjerte end indadvendt selvpromovering, men også har forløst det stilistisk i en ambitiøs form. 90ernes danske litteratur var præget af en form for "forfatterskolelitteratur", der i mangel af centrale temaer for den engagerede litteratur, med velskrivende, oftest kvindelige forfattere som Helle Helle, Christina Hesselholdt og Kirsten Hammann m.fl., indbød til et muligvis kærkomment blik ind i de nære problemers univers. Tendensen blev kritiseret for at være tematisk uambitiøs og alt for fokuseret på form. I centrum stod det ironiske portræt af tilsyneladende velfungerende middelklasse mennesker, der ikke kunne leve op til kravene om lykke i parforhold og arbejdsliv. Denne tendens¹ popularitet bragte forfatterne ind i det nye årtusinde med stor succes.

Med præcise, kølige sætninger rykkede de nære, små problemer i centrum i en stilistisk overbevisende ny tendens. Et nyt tiltag kunne den unge Jan Sonnergaard præstere. Ganske vist kunne han ikke leve op til den lovende debut *Radiator* (1997), der var usædvanlig på flere måder: Den var et isnende generationsportræt af en illusionsløs ungdom, der med bidende ironi både udstillede og forsvarede Sonnergaards egen generations ideologiforladthed, og den var en genkomst for novellen som genre. Anden og tredje del af novelletrilogien, *Sidste søndag i oktober* (2000) og *Jeg er stadig bange for Caspar Michael Petersen* (2003), blev i 2009 fulgt op af romandebuten *Om atomkrigens betydning for Vilhelm Funks ungdom*, der former sig som en beskrivelse af de eksistentielle konsekvenser af 1980ernes erfaring af atomtruslens realitet for yuppies og punkere: Hver dag skulle leves, som var det den sidste.

Man har beklaget, at den nyeste danske historie ganske enkelte ikke har været interessant eller vigtig nok til at blive genstand for litterære iscenesættelser. Med naboen mod syd, Tyskland, som den diametrale modsætning. Hvis, som det siges, at al politisk litteratur er dårlig, mens alt god litteratur er politisk, så er det nemt at udpege ny litteratur, der er indlysende kandidater til litteraturhistorien. I offentligheden er man simpelthen holdt op med at vente.

Selvfølgelig bliver den danske samtidslitteratur diskuteret og endevendt alle mulige steder, men den bliver det næsten udelukkende inden for litteraturresevatets egne love og regler. Litteratur som det meste af kunstscenen i Danmark er blevet et marginaliseret nichefænomen for specialiserede brugere. Den engagerede, kritiske kunst har for længst forladt litteraturens domæne og er gledet over i andre genrer som eksempelvis dokumentarfilmen og nye journalistiske genrer. I takt med at journalistikken professionaliseres er der i den grad brug for, at litteraturen også byder ind med det perspektiv og de nuancer, som de traditionelle "virkeligheds"-genrer inden for journalistikken ikke længere er leveringsdygtige i. Derfor ser man tendenser til en litteratur, der i langt højere grad forsøger at gribe ind i den aktuelle virkelighed. Mængden af journalister, der i dagbladene ikke har megen plads — eller tid for den sags skyld — bliver nødt til at vende sig mod bogen for at få det fornødne rum til at fortælle de nødvendige historier bare nogenlunde fyldestgørende. Her skal man nok også finde svaret på et andet spørgsmål. Nemlig, hvordan det kan være, at kriminalromaner — i meget høj grad de skandinaviske — har så stor succes. Krimien er en genre, der i langt højere grad end de fleste andre er i stand til at inkorporere regulær samfundskritik, uden at det virker påklistret eller postuleret. Succesfulde danske krimiforfattere som Morten Hesseldahl, Sissel Jo Gazan, Leif Davidsen, Jan Stage og Jussi Adler-Olsen er muligvis ikke store stilister, men deres romaner — som Hesseldahls *Drager over Kabul* (2007) og *Natten er lige begyndt* (2009) — tager fat i højaktuelle temaer som islamisk terrorisme og social armod. Her er der tale om en næsten journalistisk form, der tager sit udgangspunkt i igangværende brede samfundsmæssige konflikter og leverer varen i form af spændingsmættet og effektiv *suspense*. Disse forfattere bliver dog med nogen rette ikke diskuteret i den specifikt litterære offentlighed — og hvis, så kun som del af krimi-fænomenet.

Så hvor spiller litteraturen overhovedet en rolle? Den danske kritiker og kommentator Rune Lykkeberg udgav i efteråret 2008 den markante samtidsdiagnose *Kampen om sandhederne*, der blev en af de mest roste og omdiskuterede debatbøger i meget lang tid. Bogen leverede en ilter og original analyse af det danske politiske miljø siden regeringsskiftet i 2001. I en stivnet

dansk debat var udstillingen af de såkaldte kulturradikales selvtilfredshed som baggrund for "systemskiftet" en overraskende og skarp pointe. Men det virkeligt usædvanlige var faktisk, at Lykkeberg brugte skønlitteraturen som en af diagnosens primærkilder. Litteraturens kulturradikale koryfæer som Klaus Rifbjerg stod for skud, og det lykkedes på overbevisende facon at reetablere litteraturen som legitimt og frem for alt relevant udsagn om sin samtid — uden at reducere den til illustration af en specifik pointe. Med andre ord trak Lykkeberg skønlitteraturen ud af sit trygge reservat blandt litterater, i litteratursektioner og litteraturfaglige fora — og tog vitterligt forfatterne alvorligt som diagnosestikere af en bredere samfundsudvikling. Det var længe siden, man har set det i danske sammenhænge.

Ikke alene er det dokumentaristiske element i samtidslitteraturen på vej frem. Det spejles af en beslægtet tendens, nemlig den bevidste brug af det private. Lyrikere som den unge Lone Hørslev, der for nylig udgave digtsamlingen med den sigende titel *Jeg ved ikke om den slags tanker er normale, Skilsmisdedigte* (2009) er udtryk for en sådan. Og debutanten Nikolaj Zeuthen, der på omslaget af sine hverdagslige digte (*Oliebål*, 2009) poserer hjemme i køkkenet med kone og børn. Forfattere har altid trukket på egne erfaringer, ligesom litteraturvidenskaben altid har været optaget af at skabe forbindelser mellem et værk og dets forfatter. Men i de nævnte værker er det private demonstrativt iscenesat som en fuldt bevidst æstetisk strategi og dermed fuldt ud interessant at beskæftige sig.

Men der er naturligvis også andre tendenser på færde. Generationsopgøret, hævder kritikeren Erik Skyum Nielsen, er en af de klare tydelige nyskabelser i den danske samtidslitteratur i 2009. Den posthumt-udgivne romantrilogi af Jakob Ejersbo vidner kraftig herom, ligesom *Apropos Opa* (2009) af relativt unge Julia Butschkow gør det. Sidstnævnte spiller desuden også på forfatterens private erfaringer, da romanen omhandler hendes egen bedstefars SS-fortid i Tyskland. Særligt Ejersbos trilogi med bøgerne *Eksil* (2009), *Liberty* (2009) og *Revolution* (2009) kommer forhåbentligt til at stå som en ny begyndelse til en ny type roman-fortælling, der åbner det begrænsede danske perspektiv mod en global virkelighed. Her forenes den hårde eksistentielle fortælling med et perspektiv, der ikke blot placerer individet i verden, men også introducerer den danske litterære offentlighed til et langt større globalt felt.

Men selv om en ny opmærksomhed og en ny dokumentaristisk tendens giver fornyet håb om, at den danske litteratur igen kan bidrage med væsentlige impulser og perspektiver til en offentlighed præget af få nuancer og stereotypiske fremstillinger, er de strukturelle forudsætninger for, at den litteratur faktisk også bliver til, en anelse dystre. Liberaliseringen af bogpriserne kombineret med, at det i den grad er bestsellere, der efterspørges, betyder, at mellemlaget i den danske litteratur har det svært. Om det er liberaliseringen af bogpriserne eller den generelle økonomiske afmatning, der har skylden, er meget svært at sige på nuværende tidspunkt. Men sikkert er det, at forlagene har fyret folk, og antallet af titler er reduceret. Det hæderkronede forlag Borgen, der længe har stået for at udgive lyrik, har skåret stort set al skønlitteratur væk. Der satses i høj grad på det sikre, hvilket man vil næppe kan bebrejde nogen. Men ærgerligt, og på sigt en potentiel katastrofe, er det selvfølgelig, hvis de nye forfattere, hvis første par titler ikke sælger noget nævneværdigt, slet ikke har muligheden for at udkomme. Så er det nok så omdiskuterede vækstlag forsvundet.

Men for ikke at begrave litteraturen for hurtigt, er det som nævnt også en

mængde positive tendenser i den danske litterære offentlighed, der så sandelig er værd at fremhæve. Jakob Ejersbo lever desværre ikke længere, men hans monumentale værk vil blive stående som undtagelsen, der bekræfter reglen. At der kan skrives konsekvent og vedkommende om en verden, der er større end den danske. Claus Beck Nielsen er heldigvis kun omkommet i sit eget fiktive univers og lever videre i bedste velgående — dog med et sagsanlæg på halsen. Den nye uheldige kontrakt mellem nye litterære udtryk med væsentligt på sinde og forfatterens ageren i en offentlighed, der rækker ud over afgrænsede litterære fora, giver forhåbninger om en litteratur, der vil noget mere end blot tjene til forfatterens selvopretholdelse og anerkendelse i det litterære miljø.

Published 2009-12-18

Original in Danish

© Andreas Harbsmeier / Lettre Internationale (Denmark)

© Eurozine